

ПСИХОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

В.Ф. Казібекова

Херсонський державний університет, vitasok69@ukr.net

Вступ із постановкою проблеми та завдання. Проблема адаптації першокласників до шкільного навчання в психології не нова, але не втрачає своєї актуальності для психологів, педагогів та для науковців загалом. У роботах Г.С. Абрамової (2009), О.М. Александровської (2002), Г.Г. Кравцова (2008), О.Є. Кравцової (2008), О. Гуріної (2009), Д.Ю. Соловйової (2012), Г.А. Крупник (2014) та інших міститься теоретичне опрацювання проблеми, що йде своїми коренями від праць корифеїв вітчизняної психології (Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, Л.С. Виготського, В.В. Давидова, Д.Б. Ельконіна, А.В. Запорожця, В.П. Казначеева та інших). Важливо своєчасно і точно визначити рівень адаптації першокласника до школи, а також фактори, які впливають на цей процес і часто спричиняють різноманітні порушення поведінки, зриви у навчанні. Адже, адаптація дитини до навчання в школі – це не лише пристосування її до шкільного функціонування (виконання навчальних та соціальних вимог, засвоєння ролевих обов'язків), а й становлення її як суб'єкта власної життєдіяльності та подальшого розвитку.

Мета статті – виклад результатів емпіричного дослідження складових успішної адаптації першокласників до шкільного навчання.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням методів і методик дослідження. Термін «адаптація» широко застосовується в психології поняття. Адаптація – динамічний процес, завдяки якому рухливі системи живих організмів, незважаючи на мінливість умов, підтримують стійкість, необхідну для існування, розвитку, продовження роду. Процес адаптації відбувається тоді, коли в системі «організм – середовище» виникають значні зміни, що забезпечують формування нового гомеостатичного стану, що дає змогу досягти

максимальної ефективності фізіологічних функцій і поведінкових реакцій (В.П. Казначєєв) [1].

Шкільна адаптація – це пристосування дитини до вимог школи і умов шкільного навчання, які для неї є новими, незвичними порівняно з умовами дитячого садка чи сім'ї. Від сприятливості протікання цього процесу залежить не тільки успішність навчальної діяльності, а й комфортність перебування в школі, здоров'я дитини, її позитивне ставлення до соціального довкілля [2, с. 4].

У дослідженні взяли участь учні першого класу Херсонського загальноосвітнього навчально-виховного комплексу №11. Кількість дітей – 28 осіб, серед них 16 хлопчиків та 12 дівчат.

Для вирішення поставлених завдань нами були застосовані наступні психодіагностичні методики: «Тест структури інтелекту» Р. Амтхауера; методика Т.В. Дембо – С.Я. Рубінштейн; авторська анкета по виявленню рівня шкільної мотивації; тест тривожності (модифікований Р. Темл, М. Дорке, В. Амен); анкета для батьків, вихователів та учителів Р.С. Немова [3].

Результати дослідження ми розглядали в наступній логічній послідовності.

Аналіз інтелектуальної сфери та навчальної діяльності (за тестом структури інтелекту Р. Амтхауера); самооцінки школярів (за методикою Т. Дембо-Рубінштейн); аналіз мотиваційної сфери (за анкетною по виявленню рівня шкільної мотивації; аналіз емоційно-вольової сфери (за тестом тривожності Р. Темл, М. Дорке, В. Амен); аналіз соціальної сфери (за анкетною для батьків, вихователів та вчителів).

Рівень інтелекту учнів першого класу за тестом інтелекту Р. Амтхауера знаходиться в наступному відсотковому співвідношенні: 67,8% учнів від загальної кількості дітей (19 осіб) мають середній рівень інтелекту, 14,2% (4 особи) – «хороша норма», 10% дітей мають високий та 8% – занижений рівень інтелекту (відповідно 3 та 2 особи). Результати у таблиці 1.

Розподіл дітей за результатами тесту Р. Амтхауера

Група	1	2	3	4	5	6	7
Рівні	дуже високий	високий	«хороша» норма	середній	знижений	погрозливий рівень	розумова відсталість
Бали	більше за 130	129-120	119-110	109-90	89-80	79-70	Менше за 69
Кількість осіб	0	3	4	19	2	0	0

Успішність учнів значною мірою залежить від їхнього ставлення до самих себе. Самооцінка учнів за методикою Т. Дембо-Рубінштейн знаходиться в наступному відсотковому співвідношенні: 60,7% учнів від загальної кількості дітей (17 осіб) мають завищену самооцінку, 28,6% (8 осіб) – адекватну та 10,7% учнів (3 особи) – занижену самооцінку. Отже, для пристосування дітей до школи та успішної навчальної діяльності необхідний високий рівень самоконтролю, який має базуватися на адекватній оцінці своїх дій та можливостей.

Успішність учнів у кінці першого півріччя в відсотковому співвідношенні така: високий рівень навчальних досягнень мають 43% дітей від загальної кількості учнів з читання (12 осіб) та 46,4% – з письма (13 осіб), достатній рівень мають 28,6% (8 осіб) та 25% (7 осіб) учнів з читання та письма відповідно, середній рівень мають 14,2% учнів з читання (4 особи) та 21,4% – з письма (6 осіб), початковий рівень навчальних досягнень виявили 14,2% учнів з читання (4 особи) та 7% – з письма (2 особи).

Вивчаючи мотиваційну сферу учнів за авторською анкетой для вивчення рівня шкільної мотивації, ми виявили, що 46,4% від загальної кількості учнів (13 осіб) мають високий рівень шкільної адаптації, 25% – середню норму (7 осіб), для 17,8% характерна зовнішня мотивація (5 осіб), 7% школярів мають низьку шкільну мотивацію (2 особи) та 3,8% – негативне ставлення до школи (1 особа). Зведені результати наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл дітей за результатами вивчення рівня шкільної мотивації

Група	1	2	3	4	5
Рівні	високий	середній	зовнішня мотивація	низький	шкільна дезадаптація
Бали	30-25	24-20	19-15	14-10	менше 10
Кількість осіб	13	7	5	2	1

Особистісно зорієнтоване навчання передбачає перш за все активізацію внутрішніх стимулів навчання. Такою внутрішньою стимулюючою силою є мотиви навчання. Отже, низька шкільна мотивація є критерієм дезадаптації дитини, а високий рівень шкільної мотивації сприяє швидкій адаптації до шкільного навчання.

На позитивне ставлення дитини до школи впливають різні показники, одним з яких є неблагополучні стосунки між батьками і дітьми, ворожість у сім'ї. Доведено, що діти з неблагополучних сімей у більшості випадків відрізняються негативним ставленням до школи, низьким самоконтролем, поганим рівнем шкільної адаптації, підвищеною тривожністю та низьким ступенем оволодіння навчальною діяльністю [4].

На основі діагностування тривожності у першокласників ми отримали наступний відсотковий розподіл даних: 85,8% від загальної кількості дітей (24 особи) мають високий рівень тривожності, 14,2% (4 особи) – середній рівень. З низьким рівнем тривожності не виявлено жодного учня. Узагальнені дані ми розташували в таблиці 3.

Таблиця 3

Розподіл дітей за результатами тесту тривожності

Індекс тривожності	Більше 50%	20-50%	0 – 20%
Рівні	високий	середній	Низький
Кількість осіб	24	4	0

На основі діагностування комунікативних якостей та міжособистісних відносин учнів за анкетною для батьків, вихователів та учителів ми отримали такі результати: високий рівень комунікативних якостей та міжособистісних відносин мають 43% учнів від загальної кількості дітей (12 осіб) за відповідями учителя та 67,8% (19 осіб) – за відповідями батьків; середній рівень – відповідно 50% (14 осіб) та 28,6% (8 осіб); низький рівень комунікативних якостей та міжособистісних відносин – 7% учнів за відповідями учителя (2 особи) та 3,8% – за відповідями батьків (1 особа). Узагальнені дані наведені в таблиці 4.

Таблиця 4

Розподіл дітей за результатами анкети для батьків, вихователів та вчителів

Група	Вчитель			Батьки		
	1	2	3	1	2	3
Рівні	високий	середній	низький	високий	середній	Низький
Бали	10-6,7	6,6 – 3,4	3,3 - 0	10-6,7	6,6 – 3,4	3,3 - 0
Кількість осіб	12	14	2	19	8	1

Свідчення класного керівника підтверджують той факт, що більшість дітей прийняли позицію школяра та усвідомлюють те, що у них з'явилися нові обов'язки. До навчання ставляться по-різному, в залежності від умов виховання та загальної готовності до школи. Учні поважають вчителя, виконують його вимоги, намагаються оцінювати свої дії та можливості, поводитись на уроках відповідно вимогам до учнів. Взаємостосунки між учнями класу складаються по-різному: сором'язливі діти відчувають складність при спілкуванні з однолітками, учні, яким властиві більш розвинені комунікативні якості, розкомплексовані – легко вступають у взаємостосунки як з однолітками, так і з дорослими. Діти будують свої стосунки, в першу чергу, на основі таких особистісних якостей, як відвертість, доброта, життєрадісність, а також – уміння спілкуватися, ввічливість, впевненість у собі, працелюбність, уміння

підкорятися інтересам групи. Школярам подобається займатися суспільною працею, особливо це стосується учнів з сімей з одною дитиною. Діти, які ростуть у неповній або неблагополучній сім'ї, мають різну поведінку: одні надто мовчазні, замкнені, інші – агресивні та використовують брутальні слова.

Отже, процес адаптації учнів до шкільного навчання залежить від сімейної ситуації, котра значно впливає на емоційний стан дитини, тому що конфліктність та ворожість у сімейних стосунках погіршують процес соціальної адаптації та адаптації до навчання в 1 класі школи.

Аналізуючи інтелектуальну сферу та навчальну діяльність, ми виявили, що у більшості учнів рівень розвитку інтелекту середній та залежить від умінь дітей класифікувати, узагальнювати, проводити аналогію, а також від сприятливої сімейної ситуації і мотивів навчання.

Мотиваційна сфера готовності до школи у більшості учнів сформована. Високий рівень шкільної мотивації сприяє швидкій адаптації до шкільного навчання. Діти з неблагополучних сімей здебільшого відрізняються підвищеною тривожністю, відповідно негативним ставленням до школи, поганим рівнем адаптації та низьким ступенем оволодіння навчальною діяльністю.

Емоційно-вольова сфера готовності у більшості учнів має високий рівень розвитку та залежить від невротичних розладів дітей.

Рівень розвитку соціальної сфери готовності у більшості учнів високий, у дітей сформовані комунікативні та міжособистісні якості, що сприяє позитивній адаптації. Зниження рівня соціальної готовності до школи спостерігається у тих учнів, у яких стан сімейних стосунків можна назвати неблагополучним.

Література:

1. Воспитание и обучение в современном обществе: актуальные аспекты теории и практики. *Сборник научных трудов участников VI Международной научно-практической конференции* / под общей редакцией С.В. Казначеева. Новосибирск : МСА (ЗСО), 2018. 380 с.

2. Кравчук Л. Особливості шкільної адаптації першокласників. *Сучасна школа України*. № 9 (261). Вересень 2013. С. 4-16.

3. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. 4-е изд. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. 255 с.

4. Соловьева Д. Ю. Факторы адаптации первоклассников к школе. *Вопросы психологии*. 2012. № 4. С. 23-31.